

УДК 712.26 (477.83)

ДЕНИСОВА Г.В., аспірант

Науковий керівник – ГЕНИК Я.В., канд. с.-г. наук

Національний лісотехнічний університет України, Львів

e-mail: denysova.galya@yandex.ru

ФОРМУВАННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЄТКУ ЛЮБОМИРСЬКИХ У с. ГРЯДА

Досліджено історію формування та сучасний стан палацово-паркового комплексу і на основі даних інвентаризації описана видова структура, проведена санітарна оцінка насаджень, визначені проблеми збереження об'єкта.

Ключові слова: палацово-парковий комплекс, партер, сад, насадження, видова структура.

Постановка проблеми. На території Львівської області зосереджена велика кількість палацово-паркових комплексів, закладених у XVIII-XIX ст. Поряд із відомими, ґрунтовно дослідженими об'єктами, на Львівщині відмічені й малодосліджені ансамблі у невеликих селах, одним з яких є маєток Любомирських у с. Гряда Жовківського району.

Довгий час поселення Гряда було королівщиною. Після поділу Польщі село опинилося під владою Австрії. У 1781 р. Людвіка Любомирська купує Гряду з околицями, яка належить роду Любомирських до початку XIX ст. За наступні 100 років до 1939 р. власниками маєтку були Йозеф Шнайдер, Олександр Созанський, Мечислав Пінінський, граф Скарбек. Пізніше ним управляли орендарі Рукери і Чарковські-Голєєвські. Останній орендар, Каєтан Чарковський-Голєєвський, зібрав у маєтку цінну колекцію творів мистецтва і родинних пам'яток, котра пропала у 1939 р. [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що ще з часів королівщини в Гряді було зведено кам'яний двір, який зберігся до Другої світової війни. Знаходився він над селом, оточений високим валом та обкопаний ровом [2]. З XVII ст. походять глибокі пивниці, льохи та перший поверх зі склепінчастими стелями. Надбудований у XIX ст. другий поверх не вирізнявся особливими архітектурними рисами, єдиним декоративним елементом був ризаліт із трикутним щитом, на якому знаходились три вази.

Балкон другого поверху опирався на чотири масивні колони, утворюючи критий під'їзд для екіпажів. Головною рисою фасаду палацу з боку парку був напівкруглий ризаліт з чотириколонним портиком і балконом [5].

Опис маєтку у Гряді станом на 1929-1930 рр. залишив родич Рукерів, Казімеж Юліуш Наглік, у книжці «We Lwowie i na Rokuciu» [4]. Він згадує, що від дороги до палацу вела широка в'їзна алея із старих лип. На її початку, зліва, стояла каплиця, а справа одноповерховий будинок. Дещо далі, ліворуч від алеї, був в'їзд на широке подвір'я фільварку, оточене з трьох боків великими господарськими будівлями, в яких розмішувалися склади, обори, стайні. Навпроти подвір'я фільварку було приміщення для сезонних робітників.

Господарську частину від палацу та парку відділяла гарна металева брама, перед якою з правого боку було подвір'я з конюшнею, возовнею та гаражем, а зліва від брами спускалася дорога у напрямку села, обсаджена вербами. За брамою відкривався великий овальний газон з величезною липою посередині. З боків цю частину парку замикала висока стіна зелені. Справа її формувала алея старих лип на широкому валу, яка починалася на рівні в'їзної брами біля круглого басейну для купання дітей, розміщеного на відкритому сонячному місці. Кінець алеї ховався за східний край палацу. Тут стрімкі схили досить високого валу заросли густими кущами, які утворювали в цій частині алеї тінисту альтанку. Зліва від парадного двору – зарослі високих квітучих кущів, за якими брала початок грабова алея, що простягалася в нижню частину парку аж до старого саду. Перспективу замикав палац. За палацом парк спадав вниз мальовничими зеленими терасами, прикрашеними групами дерев і кущів. За валом із липами розкинулася невелика галявина, на якій поодинокі росли молоді берези. Парк прикрашали високі стрижені живоплоти з граба, в яких були три альтанки-ніші. Нижче парку на терасі розміщувався чималий старий сад з оранжереями і теплицями, а територія маєтку простягалася аж до річки.

Автор згадує також і новий сад на 45 моргах (25,8 га), що простягався вздовж дороги від фільварку до лісу, а з півдня плавно спускався в долину. В саду поміж довгими рівними рядами черешень, вишень, слив були висаджені десятки кущів полуниць, червоних, білих і чорних порічок, агрусу.

Метою нашого дослідження було вивчення сучасного стану та обґрунтування шляхів збереження маєтку Любомирських у с. Гряда.

Результати дослідження та їх обговорення. Порівнюючи палацово-парковий ансамбль у Гряді на кадастровій карті 1850 року (рис. 1), спогади Казімежа Юліуша Нагліка і сучасний стан об'єкта, ми встановили, що його площа значно зменшилася. Із усієї території залишилася тільки центральна припалацова частина, що становить 2,5 га. Залишки розладної під'їзної алеї та будівлі колишнього фільварку знаходяться за межами садиби на території приватної забудови та птахофабрики. На місці колишнього старого саду, що розкинувся нижче від парку, – сільська житлова забудова, ще нижче, в долині ріки, – пасовище. Доріжково-стежкова мережа не зазнала суттєвих змін, але використовується частково (по північній межі парку та в північно-західному напрямку від палацу до дороги).

Рис. 1. Палацово-парковий комплекс у с. Гряда. 1850 р. [3]

На сьогодні на території маєтку збереглася занедбана будівля панського палацу, в якій проживає декілька родин. Вціліли також чотири кам'яні стовпи вхідної брами і невеличкий будиночок зліва від неї – можливо, колишній сторожовий, так звана кордегарда. На початку під'їзної алеї збереглася каплиця власників маєтку, збудована з червоної цегли. Справа від партеру та палацу видно сліди валів із фрагментом колишньої липової алеї. З тильного боку палацу розкинувся невеличкий ландшафтний парк з чудовими старими деревами.

В результаті обстеження деревно-чагарникової рослинності парку було виявлено 268 дерев та 19 чагарників, які представляють 29 видів та 13 родин (табл. 1).

Таблиця 1 – Асортимент деревно-чагарникових рослин парку с. Гряда

Латинська назва виду	Українська назва виду	К-сть, шт.
1	2	3
PINOPHYTA – ГОЛОНАСІННІ		
<i>PINACEAE – СОСНОВІ</i>		
<i>Larix decidua</i> Mill.	Модрина європейська	5
<i>Pinus silvestris</i> L.	Сосна звичайна	1
<i>Pseudotsuga caesia</i> Flous	Дугласія сіра	1
MAGNOLIOPHYTA – ПОКРИТОНАСІННІ		
<i>ACERACEAE – КЛЕНОВІ</i>		
<i>Acer platanoides</i> L.	Клен гостролистий	17
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Клен-явір	3
<i>BETULACEAE – БЕРЕЗОВІ</i>		
<i>Betula pendula</i> Roth.	Береза повисла	5
<i>Carpinus betulus</i> L.	Граб звичайний	74
<i>Corylus avellana</i> L.	Ліщина звичайна	8
<i>CAPRIFOLIACEAE – ЖИМОЛОСТЕВІ</i>		

Sambucus nigra L.	Бузина чорна	4
<i>FABACEAE – БОБОВІ</i>		
Robinia pseudoacacia L.	Робінія звичайна	4
<i>FAGACEAE – БУКОВІ</i>		
Quercus petraea Liebl.	Дуб скельний	1
<i>HIPPOCASTANACEAE – ГІРКОКАШТАНОВІ</i>		
Aesculus hippocastanum L.	Гіркокаштан звичайний	13
<i>MORACEAE – ШОВКОВИЦЕВІ</i>		
Humulus lupulus L.	Хміль звичайний	3
<i>OLEACEAE – МАСЛИНОВІ</i>		
Fraxinus excelsior L.	Ясен звичайний	18
Syringa vulgaris L.	Бузок звичайний	1
<i>Продовження табл. 1</i>		
1	2	3
<i>ROSACEAE – РОЗОВІ</i>		
Crataegus oxyacantha L.	Глід колючий	1
Padus racemosa Gilib.	Черемха звичайна	3
Prunus divaricata Ledeb.	Слива розлога	2
Prunus spinosa L.	Терен колючий	5
<i>SALICACEAE – ВЕРБОВІ</i>		
Populus berolinensis Dipp.	Тополя берлінська	1
Populus nigra L.	Тополя чорна	1
Populus pyramidalis Rozier	Тополя пірамідальна	2
Populus tremula L.	Тополя тремтяча	7
Salix alba L.	Верба біла	3
Salix caprea L.	Верба козяча	1
<i>TILIACEAE – ЛИПОВІ</i>		
Tilia cordata Mill.	Липа дрібнолиста	83
Tilia platyphyllos Mill.	Липа широколиста	19
<i>ULMACEAE – ЛЬМОВІ</i>		
Ulmus laevis Poll.	В'яз гладкий	1
Ulmus scabra Mill.	В'яз шорсткий	3

Найбільше видове розмаїття спостерігається в родині вербових. Хвойні та декоративноквітучі трапляються в незначній кількості. Основу насаджень складають липа дрібнолиста і граб звичайний. Значною кількістю представлені у парку липа широколиста, ясен звичайний і клен гостролистий, що зустрічаються в групах на різних ділянках території. Масив із гіркокаштана звичайного зосереджений на західному схилі. Лінійна посадка граба звичайного проходить вздовж рову і по західній межі парку. Цікавими і доволі рідкісними видами, що трапляються у насадженнях палацово-паркових комплексів, є дугласія сіра (рис. 2) та дуб скельний. Характерною особливістю паркової композиції є використання букетних посадок липи дрібнолистої (рис. 3).

Рис. 2. Хвойні за палацом.

Рис. 3. Букетні посадки липи дрібнолистої.

Серед насаджень парку зростає багато дерев-довгожителів, найбільші діаметри мають: ясен звичайний (85 см), гіркокаштан звичайний (96, 100 см) та липа дрібнолиста (121, 123, 127, 134, 148, 150 см).

Під час обліку деревно-чагарникової рослинності парку здійснювалась і санітарна оцінка. Найпоширенішими видами уражень виявились дупла (11 екземплярів), каштанова міль (13 екземплярів) та морозобійні тріщини (6 екземплярів), поодинокі трапляються суховерхість, сухі гілки, зламані крони, трутовики та механічні пошкодження. Серед усіх видів найбільш вразливим до різних уражень виявився граб звичайний.

Від чудового овалного партеру перед палацом залишилася тільки величезна стара липа з роздвоєним стовбуром (діаметри 150 та 89 см), яка пам'ятає кращі часи маєтку. Сам партер мешканці палацу обнесли металевим сіткою і перетворили на город, де вирощують овочі та малину. Про відсутність будь-якого композиційного задуму свідчать і молоді посадки дерев по межі овалного партеру справа. Стихійна забудова підсобних господарських приміщень обабіч палацу призвела до повної втрати репрезентативності передпалацової території. Будівельні роботи на цьому не завершилися. Чотириколонний портик з балконом мешканці замурували червоною цеглою, чим остаточно спотворили парковий фасад палацу. Негативне враження справляють і зарості кропиви дводомної на відкритій ділянці парку за головною спорудою ансамблю. Територія палацово-паркового комплексу не огорожена, використовується мешканцями для випасання кіз.

Висновки. Зміна функції палацово-паркового комплексу, використання його не за прямим призначенням спричинили появу споруд, не передбачених початковим проектом, і перепланування окремих ділянок. Недбале господарювання на території палацово-паркового комплексу в с. Грядя проявилось як відсутністю догляду за існуючими насадженнями, так і необґрунтованими посадками деревних рослин на вільній території, що призвело до погіршення декоративного вигляду паркових насаджень. Тому на даному етапі важливими є питання охорони та збереження палацово-паркового комплексу, відновлення, реконструкції та раціонального використання паркових насаджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Замки та храми України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.castels.com.ua/galicia.html>.
2. Лаба В. Історія села Грядя від найдавніших часів до 1939 року / В. Лаба. – Львів, 1997. – 20 с.
3. Центральний Державний Історичний Архів в м. Львові. Кадастрова карта с. Грядя. Фонд №186, опис 8, справа 236.
4. Kazimierz Juliusz Nahlik. We Lwowie i na Pokuciu. Ścieżki mojej młodości. – Kraków: ARCANA. – 2005. – 416 s.

5. Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji / R. Aftanazy. – Warszawa. – T. VII B. – 1990. – 431 s.

**Формирование, современное состояние и проблемы сохранения усадьбы Любомирских в с. Гряда
Г.В. Денисова**

Исследована история формирования и современное состояние дворцово-паркового комплекса, на основании данных инвентаризации сделана опись видовой структуры, проведена санитарная оценка насаждений, определены проблемы сохранения объекта.

Ключевые слова: дворцово-парковый комплекс, партер, сад, насаждения, видовая структура.

**The formation, the current state and the problems of preserving the estate of Lubomyrski in a village Griada
G. Denysova**

The history of foundation and the current state palace and park complex are researched, on the basis of inventory, species structure is described, planting estimate is held, conservation problems of object are determined.

Key words: palace-park complex, the stalls, a garden, planting, species structure.